

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.67>
УДК 343.98

Тетяна Ростиславівна Літвінова
старший судовий експерт
Кропивницького відділення

E-mail: Litvinova1409@ukr.net

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ОКРЕМИХ ПРИКЛАДАХ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

В науковій статті автором розглядаються питання реалізації під час здійснення судочинства спеціальних методологічних принципів, безпосередньо пов'язаних із провадженням судової психологічної експертизи.

Ключові слова: *судово-психологічна експертиза, принципи судово-експертної діяльності, кримінальне провадження, застосування поліграфа.*

Постановка проблеми. Стаття 3 Закону України «Про судову експертизу», визначає принципи судово-експертної діяльності: «Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження» [1]. На вимоги сьогодення виділення спеціальних методологічних принципів, безпосередньо пов'язаних із провадженням судово-психологічної експертизи, є науковим явищем, яке на практиці успішно реалізується у кожному конкретному дослідженні під час провадження судово-психологічної експертизи, призначення якої відбувається на етапі переходу від дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів до застосування спеціальних знань і методів дослідження психологічних (нематеріальних) об'єктів, явищ і процесів. Експертна практика сьогодні показує, що основним принципом роботи судового експерта є сформованість спеціальних знань, що включають крім психологічних, знання з юриспруденції, суїцидології, кримінології, віктимології, а їх реалізація відмічається в експертних висновках психологів з дотриманням компетенції судово-психологічної експертизи за трьома критеріями: юридичним, гносеологічним та моральним.

Так, юридичний критерій не допускає встановлення через судово-психологічне дослідження правових питань «винний – невинний», а також надання усіх інших відповідей, що з такими питаннями пов'язані: мета скоєного проступку, ступінь вини, оцінка скоєного, міра покарання тощо.

Гносеологічний критерій означає те, що окремим предметом судово-психологічної експертизи можуть бути лише обставини, що мають психологічну природу (процеси, стани, властивості), та їх наукове пояснення.

Моральний критерій судово-психологічної експертизи є більше етичним, а ніж науковим. Експерт-психолог не повинен давати моральну оцінку діям піддослідного чи визначати моральний рівень його особистості. Психолог обмежується лише складанням психологічного портрету, що дає можливість дослідити обставини справи [2].

Керуючись одночасно вищезгаданими критеріями, в практичній діяльності експерти-психологи мотивовано відводили питання про мотиви злочину або хибність показань, що знайшли своє місце в судових рішеннях та, одночасно, були доказовими фактами для правового визначення обставин окремих злочинів. Спостерігаються позитивні тенденції організаційного та методологічного розвитку інституту судово-психологічної експертизи. Так, виділення окремих особливостей психічної діяльності, що мають юридичне значення і тягнуть певні правові наслідки, ефективно впроваджуються в діяльність експертів-психологів, і на сьогоднішній момент не є поодинокими випадками надання висновків, які готували професійно сміливі психологи, впевнені в своїх знаннях та аргументовано доведених психологічних доказах. Реалізація принципу багатопредметності та міждисциплінарного формування спеціальних знань (крім клінічної психології), це якраз той принцип, здійснення якого сьогодні найбільше потребують органи, які здійснюють кримінальне та цивільне судочинство.

Мета дослідження. Метою статті є можливість, на основі особистої практики судового експерта розкрити проблеми реалізації під час здійснення судочинства спеціальних методологічних принципів, безпосередньо пов'язаних із провадженням судово-психологічної експертизи.

Викладення основного матеріалу. Застосування зазначених принципів може бути показано на деяких прикладах із особистої судово-експертної практики:

1. Із матеріалів кримінального провадження виходить, що до чергової частини відділу поліції надійшло повідомлення зі служби «102» від матері неповнолітньої доньки, яка пішла в центр села на святкування та не повернулася. Через проміжок часу рештки тіла загиблої дівчини було знайдено в полі. Оперативними та слідчими заходами встановлено та затримано особу, яка підозрюється у скоєнні даного злочину. Слідчим органами призначено ряд експертиз, у тому числі і судово-психологічна експертиза з використанням поліграфу, на вирішення якої поставлено питання, чи виявляються психофізіологічні реакції у підекспертного, стосовно його причетності до настання смерті неповнолітньої потерпілої. Експертом до моменту проведення дослідження з використанням поліграфу було вивчено матеріали справи, проведений повний ретроспективний аналіз продуктів діяльності підозрюваного, його медичну документацію, висновок судово-психіатричної експертизи, характеристики, показання свідків (родичів, знайомих та інших людей, з якими підекспертний спілкувався). Під час проведення дослідження експерт дослідив індивідуально-психологічні особливості психічних процесів підозрюваного. За результатами комплексної оцінки використання спеціалізованої методики FAINT (інтерв'ю судової оцінки), що дозволила оцінити змістовну частину відповідей і невербальні прояви

підекспертного при проведенні передтестової психодіагностичної бесіди та психологічних компонентів, отриманих в ході опитування та зареєстрованих із застосуванням поліграфа у вигляді графіків (поліграм) психофізіологічних реакцій, та повного аналізу експертом матеріалів кримінального провадження були сформульовані наступні висновки, які стали частиною правових наслідків у встановленні ймовірного мотиву скоєння даного злочину.

У заключній частині висновку експерта зазначено: «узагальнюючи результати ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, експерт прийшов до висновку, що окремі експертні психологічні оцінки підлягають факти, які підтверджують прояви у підекспертного підвищеної агресивності, конфліктності (за результатами проведеного психодіагностування), надмірної уваги до дій насильницького характеру та зацікавленості у розслідуванні вбивства потерпілої по справі, про що інформувалось в записках масової інформації: з пристрою, який належить підозрюваному, вилучена історія пошукових запитів браузерів, основна частина яких містить перегляд порнографічних відеозаписів назва яких носить насильницький характер дій. Проте, головним чином експерта привернула увагу перегляд підозрюваним інформації, яка стосується безпосередньо розслідуванню вбивства потерпілої по справі (зафіксований перегляд відповідної інформації через рік після скоєння вбивства), що вказує на особисту увагу підозрюваного до розслідування. Тобто останній, переймався розслідуванням не як пересічна особистість (минул рік), а як зацікавлений в деталях розслідування, при цьому не перебуваючи в статусі близької людини (родич, знайомий потерпілої).

Також під час дослідження експертом візуально спостерігались відхилення підекспертного від базового типу поведінки на моментах коли ставились питання відносно того чи була зґвалтована потерпіла по справі, що проявлялось в задоволенні та послабленні м'язів обличчя, помітна легка посмішка. Та навіпаки, зафіксований рівень не контролюючої поведінки, агресивної, при оголошенні прямих питань, щодо причетності до вбивства: підекспертний промовляв ненормативну лексику, стискав зуби, червоніло обличчя. Така поведінка характерна людям які відчувають, що дослідження наближається до викриття тих чи інших дій. Стосовно питань щодо «зґвалтування», під час яких підозрюваний вів себе не агресивно, так як точно знає, що довести причетність практично неможливо, за рахунок пройденого часу від моменту вбивства.

Перераховані ознаки є невід'ємною частиною в системі доказів, а реконструкція обставин та перебігу подій, відображає достатній комплекс ознак, що, за своєю суттю є психологічними «слідками» в безпосередній участі підекспертного в подіях, а саме вбивство неповнолітньої потерпілої».

Даний висновок набув розголошення в телевізійному просторі [3] та отримав оцінку ведучих експертів та психологів країни, а в системі збору доказів став його частиною.

У другому прикладі доречно зупинитись на характерологічних особливостях неповнолітнього, який підозрювався в розпусних діях відносно

малолітніх дітей, а саме на розвитку його емоційно-мотиваційної сфери, цінностей та соціальних установок, що в свою чергу мали значення для кримінального провадження. Під час дослідження неповнолітній заперечував будь-яку участь у звинуваченнях. Його розповідь супроводжувалась загальним змістом, без уточнюючих деталей та характерних ознак ймовірної причетності до скоєного. Проте, увагу експерта привернула розповідь підозрюваного про те, як він тримав малолітню на руках: «Взяв її обережно на руки і тримав за сідниці та живіт, щоб їй не було боляче. Ще криків не хватало». Така відповідь привернула увагу експерта, так як вбачається, що ймовірно дії підекспертного мали інший зміст та такі, які додатково необхідно дослідити. Під час проведення поглибленого психологічного дослідження та аналізу поведінкових реакцій під час бесіди з підекспертним визначені ознаки, які можуть передувати проявам неправомірної поведінки у останнього та такі, які йому інкримінують. А саме: дії, які ймовірно здійснював підозрюваний по відношенню до неповнолітніх відносяться до психопатологічних мотивів, які можуть формувати сексуальні розлади. Тому увагою експертом не залишені результати дослідження емоційної сфери підекспертного, а саме аспекти переживання, які пов'язані з відсутністю емоційних зв'язків з матір'ю, що в свою чергу вплинуло на висновки експертного дослідження.

Так, з дитинства досліджуваній втратив можливість міжособистісного, емоційного, чуттєвого спілкування з близькою людиною, з матір'ю. З ранніх років його виховувала бабуся, в той час коли матір була позбавлена батьківських прав. Експерт припустив, що відторгнення і неприйняття власної дитини, могли спровокувати ризик формування психічних відхилень у досліджуваного. Заміщенням таких емоцій виявились характерологічні ознаки підекспертного як бажання домінувати, самоствердитися, звертати на себе увагу. Можливо з'являлось бажання отримувати задоволення від дотиків та обіймів, яких так йому не вистачало через брак емоцій в родині досліджуваного. Експерт прийшов до висновку, що на даний момент простіше це було зробити в середовищі не одностатевих, а маленьких дітей, що також найшло своє підтвердження із аналізу психодіагностування та відтворення подій свідками. До ознак додається факт, який експерт не залишив поза увагою, а саме, що можливо підозрюваний підсвідомо вибрав навчальний заклад, до якого вступив та який напряму пов'язаний з роботою з дітьми, а саме педагогічний коледж, за фахом вчитель фізичної культури.

Виходячи з результатів дослідження, у висновку експерт вважав за необхідне вказати, що при відсутності явних ознак психічного захворювання у досліджуваного, були виявлені мотиви поведінкових реакцій, які при відсутності контролю за поведінкою останнього та здійснення відповідних психокорекційних заходів можуть передувати розвитку психопатологічних відхилень.

У судовому порядку не виявилось сумнівів щодо використання судовим експертом наукового критерію, проведеного експериментально-психологічного дослідження, що в свою чергу в розслідуванні злочину дозволило оцінити якість та повноту дослідження з точки зору визначення їхньої

відносності та допустимості до справи, а також достовірності в цілому отриманої під час дослідження доказової інформації, що в свою чергу виявляється достатнім для отримання відповідей на цілий ряд питань.

Висновки. Таким чином, сформованість спеціальних знань у експертів-психологів з дотримання ними етичних кодексів та правил проведення судово-психологічних експертиз на сьогоднішній день активно діє. Реалізація принципів судово-психологічної експертизи, практичне доведення професіоналізму демонструється судовими експертами-психологами, які ставлять за мету не просто здійснити констатацію фактів, а надати обґрунтовані висновки експерта, які потрібні для встановлення істини у конкретних справах, допомагаючи слідчим органам сформулювати доказову базу, а судам вирішити питання психологічного змісту.

Перелік посилань

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (редакція від 27.07.2015 № 1350/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
2. Чепя М.-Л.А. Про предмет і об'єкт судово-психологічної експертизи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особистими потребами*. 2007. № 3 (5). С. 290-299. URL: <https://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf/fcf1e1ad5f78360d008bef0c1b50b0d7.pdf>.
3. Телеканал Україна. Гучна справа. Випуск від 26.06.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-XE4sdOUVdw>.

References

1. On approval of the Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert research: order of the Ministry of Justice of Ukraine as of October 8, 1998. No. 53/5 (version as of 27.07.2015 No. 1350/5). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (in Ukrainian).
2. Chepya, M. L. (2007). On the subject and object of forensic psychological examination. *Current issues of education and upbringing of people with personal needs*. No. 3 (5) P. 290-299. URL: <https://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf/fcf1e1ad5f78360d008bef0c1b50b0d7.pdf>. (in Ukrainian).
3. TV channel Ukraine. Resonant case. Issue dated 26.06.2020. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=-XE4sdOUVdw> (in Ukrainian).

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION ON CERTAIN RESEARCH EXAMPLES IN FORENSIC EXPERTOLOGY

T. Litvinova

On the basis of practical experience in a scientific article, the author considers the implementation of special methodological principles directly related to the conduct of forensic psychological examination.

It is concluded that the formation of special knowledge by an expert in compliance with ethical codes and rules for conducting forensic psychological examinations is actively operating today, and the implementation of the principles of forensic psychological examination is demonstrated by forensic psychologists, who aim not just to state the facts, but to justify the necessary establishing the truth in specific cases, while helping the investigating authorities to form an evidence base, and the court to resolve the issue of psychological content.

Key words: forensic psychological examination, principles of forensic activity, criminal proceedings, the use of a polygraph.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.68>
УДК 343.95

Ірина Михайлівна Стаднік
судовий експерт
Хмельницького відділення

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ В АСПЕКТІ ВПЛИВУ ПРОЦЕСІВ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

У статті розглянуті актуальні проблеми дітей, батьки яких перебувають у процесі розлучення і не можуть визначитися з місцем проживання дитини. Проаналізований вплив психотравмуючих факторів та ситуацій на розвиток пізнавальної, регуляторної та особистісної сфери психологічного розвитку дитини, з урахуванням вікових особливостей. Встановлені закономірності поведінкових особливостей дітей, які страждають в процесі тривалого судового дослідження і розгляду справ про визначення місця проживання.

Ключові слова: емоції, психічне здоров'я, стрес, тривожний стан, психотравмуюча ситуація.

Постановка проблеми. «Ми не випадково обираємо одне одного... Ми зустрічаємо тільки тих, хто вже існує в нашій підсвідомості» [1].

На різних вікових етапах розвитку дитини спостерігаються різні переживання. Психологію дитини неможливо оцінити поза контекстом сім'ї. Важливим для психічного здоров'я дитини є психологічний клімат родини. Він суттєво впливає на дитину, формує стан комфорту або ж дискомфорту. Деякі батьки не лише не можуть бути взірцем для своїх дітей, а й негативно впливають на їхній психічний стан.

Розлучення – важкий тягар для обох із подружжя і надзвичайно болісний удар для дитини – руйнування всього їхнього світу, втрата